

ROMANIAN LITERATURE IN HIGHSCHOOL TEXTBOOKS. DISTRIBUTION AND REPRESENTATION

Simona FORTIN

University of Bucharest

Abstract: This article aims to analyze how the writers are distributed in the Romanian language and literature textbooks for highschool and also to study their representation. For a more broad coverage, the study is based on analysis of 24 of the alternative textbooks, that are currently in use. Moreover, it was also considered, in relation with the baccalaureate, the very close and important connection that exists between textbooks and curriculum

Keywords: Textbooks, distribution, representation, cultural dimension, writers.

Modul în care manualele prezintă lumea, prin „lume” înțelegând spațiul culturii și al literaturii române, în principal, și cu câteva incidente din alte literaturii, se constituie, pentru cititorul în formare, care este elevul, ca un dat al realității. Organizările manualului pot să fie directe și indirecte. Nu există niciun argument care să ne facă să credem că cititorul, care este copilul, reacționează mai puțin prompt la joncțiunile directe decât la cele indirecte, cu condiția ca ele să fie suficient de repetate sau de apăsate, pentru că repetiția pare să fie cel mai eficient mod de impunere a unei idei, a unui concept. De aceea, în această prezentare vom încerca să decelăm ideile dominante care se desprind din organizările pe care le propun manualele și cum se reflectă ele pentru cititorul mediu, care este copilul.

În demersul nostru vom folosi atât abordări cantitative, cât și abordări calitative. Două ramuri ni se impun a fi extrem de importante în această constituire a câmpului cultural, numit literatura română. În primul rând se delimitează domeniul sau zona autorilor. Manualele nu insistă neapărat pe această zonă; impunerea unui autor nu reprezintă un obiectiv al programei școlare, însă insistența noastră provine din faptul că individul reține mai degrabă persoanele, decât conceptele. Sesizăm lucrul acesta și la nivelul cel mai de jos, cel mai scăzut al receptării culturale, anecdotice, în care indivizi care nu au niciun reper cultural rețin totuși niște elemente, cum ar fi autori precum Ion Creangă sau Mihai Eminescu. Deci numele funcționează ca niște cârlige culturale. În al doilea rând, ne-au interesat în mod deosebit elementele care țin de organizarea unor concepte sau a unor perioade și, abia în al treilea rând, elementele care țin de o problematizare mai înaltă a unor dileme etice, rezolvări de probleme, luări de atitudine. Acestea sunt, în general, mult mai puțin parcurse, se formează mai greu și este îndoielnic că absolventul nostru mediu de liceu poate demonstra asemenea competențe de lectură.

Într-o prezentare sumară, de-a lungul celor 4 ani de școală se studiază un număr de autori, care variază. Așadar, în clasa a IX-a am înregistrat 101 autori, în clasa a X-a – 55, în clasa a XI-a – 72 și în clasa a XII-a – 167 de autori. În total ar fi 275 de autori. Acești autori se împart, sau își împart un număr de texte, după cum urmează: 188 de texte în clasa a IX-a, 118 în clasa a X-a, 195 de texte în clasa a XII-a, 531 de texte în clasa a XII-a. Totalul de texte prezentate, ținând cont de anumite ambiguități, ar fi între 1020 și 1035, în timp ce numărul total al autorilor ar varia de la 275 la 167 de autori, obținându-se o medie de 3,76. Deci, un autor ar fi prezent, în medie cu 3,76 de texte. Bineînțeles că raportul acesta are o valoare statistică, majoritatea autorilor, aproape 2 treimi, sunt prezenți cu un singur text, autorii de texte lirice sunt net favorizați: dimensiunea poeziilor face ca un autor să poată fi reprezentat

cu mai multe texte, în timp ce, numai ca excepție, autorii de proză și, mai ales, autorii de proză de mare întindere, sunt prezentați cu mai mult de un roman. Există o singură excepție, un singur autor care este prezent cu 2 romane în același manual, este vorba de Marin Preda, care este prezent și cu „Moromeții” și cu „Cel mai iubit dintre pământeni”, într-un manual de clasa a XII-a. În privința repartiției pe genuri, din aceste nume 132 sunt autori de opere lirice. Precizăm că numărul total al autorilor a crescut la 284 în măsura în care am împărțit autorii, i-am dublat dacă acopereau mai multe genuri. De exemplu, I. L. Caragiale este prezent de 2 ori, pentru proză și pentru teatru, la fel Marin Sorescu pentru versuri și pentru teatru, Lucian Blaga pentru teatru și pentru lirică, Mihai Eminescu pentru proză și pentru lirică, G. Călinescu pentru proză și pentru critică literară. Împărțirea pe genuri arată, totuși, o predominanță a liricii. Din cele 284 de nume, care există după această numărătoare dublă, 132 sunt autori lirici, deci aproape jumătate. Am risca afirmația că persistența acestor autori lirici este oarecum crescută și datorită faptului că poezii se parcurg mai ușor, având texte de dimensiuni mai mici, care se rețin mai ușor și pot să se bucure de o prezentare integrală. Nu există niciun text de proză, dacă exceptăm micro-romanele lui Urmuz, „Pâlnia și Stamate” și celelalte, care să fie prezent integral. Toate textele de proză sunt prezentate fragmentar și, uneori, în fragmente atât de mici, sau cu niște decupaje atât de ciudate, încât conținutul devine oarecum misterios, ermetic. Chiar textele de mai mici dimensiuni, care se bucură de o prezentare generală, sunt introduse prin prescurtări, fragmente.

Pentru o cuprindere cât mai largă, am studiat 24 de manuale alternative de limba și literatura română pentru liceu, dintre cele care sunt în vigoare în prezent, repartizate după cum urmează: pentru clasa a IX-a – 6 manuale; pentru clasa a X-a – 3 manuale; pentru clasa a XI-a – 6 manuale; pentru clasa a XII-a – 9 manuale.

Trebuie să menționăm de la început că această repartizare nu are nicio relevanță privind distribuția reală a manualelor în mediul școlar. Este o insatisfacție personală a autorului acestui studiu faptul că nu a reușit să obțină date concrete despre această distribuția manualelor la scară națională, pentru zone geografice, tipuri de școli, pe edituri și autori, care ne-ar fi arătat în ce grad un manual se bucură de interesul elevilor de un anumit nivel. Pe de altă parte, modalitățile de prezentare ale manualelor sunt extrem de diferite. Există, spre exemplu, un grup de autori care produc manuale sub forma unor colaje, în care doar se enunță tema ori se reproduce fragmentul din text și apoi tot corpul lecției respective este prezentat sub forma unor citate din alți autori. Citatele respective pot să fie foarte diferite ca întindere și ca valoare, unele mai clare, altele ermetice, formate dintr-o singură frază, scoasă din context, ceea ce face dificilă receptarea lor; dar altele sunt niște analize destul de ample.

O altă dificultate a fost dată de faptul că, uneori, este foarte greu de delimitat itemul static, de unde începe un concept nou sau un autor nou, cum trebuie să fie luate anumite părți din textul manualului, dacă trebuie văzute ca unități separate, dacă trebuie văzute ca unități înglobate într-o unitate mai mare. Tocmai din acest motiv nu s-a putut realiza o prezentare strict cantitativă, cu un comentariu bazat pe date statistice.

O altă observație cu caracter general este varietatea conceptuală, deosebirile pronunțate între manuale, în ceea ce privește nivelul de exigențe, metodele de abordare, fundamentele teoretice. Există manuale la care „predarea”, transmiterea de cunoștințe se face ex-catedra indiferent de tipul receptării care s-ar produce în cititor, generând impresia că este un discurs care se scrie singur și se scrie pentru sine ca atare. Unele manuale dovedesc foarte bine adecvarea la cititor; acesta este antrenat tot timpul prin sarcini de lucru individual sau frontal, explicațiile fiind corelate cu momentul concret al lecturii sau cu nivelul de receptarea al cititorului. Există manuale autoritare, direct sau indirect, și altele care își propun să colaboreze cu autorul final. Manualele autoritare, de obicei, impun noțiunea sau conceptul într-o prezentare pe care noi am putea s-o numim oarbă, în sensul că este absolut indiferentă la contextul enunțării și care nu presupune vreo negociere a sensului cu presupusul cititor.

Alte manuale sunt autoritare la modul indirect, adică, în pofida modului de organizare, de problematizare, se simte autoritatea opiniei, care strivește cititorul. Un exemplu de ceea ce numim autoritate indirectă, ar putea fi manualul realizat ca o antologie de citate referitoare la o temă, la un subiect, toate orientate într-o singură direcție, încât apariția unei opinii diferite, contrare, devine foarte greu de susținut. Un alt exemplu de autoritate indirectă, ar fi falsele problematizări de tipul „Arătați care este importanța curentului / sau a autorului X”. Este evident că o astfel de întrebare implică obligatoriu presupuziția că există o importanță a autorului respectiv. În această categorie de întrebări se încadrează și cele care spun „Justificați afirmația” în măsura în care, de exemplu, afirmația respectivă este una extrem de pozitivă. Ca un loc comun de remarcat, ar trebui să spunem că, în general, manualele noastre merg pe caracterizările pozitive. Toate curentele literare, toate conceptele, toți autorii sunt importanți, sunt semnificativi, sunt relevanți, deci manualele transmit cu mare încărcătură, foarte apăsător pentru cititorul aflat în formare, că este vorba de lucruri care au valoare, că este vorba de lucruri importante și că nu este loc de negare, reușind să se impună asta, în mod paradoxal, chiar și în situații în care în studiile de caz se propun două păreri, două opinii contrare. Când se propun spre dezbatere două opinii diferite, amândouă sunt tratate ca pozitive și nu se pune niciodată problema unei excluderi. Chiar în cazul în care s-ar alege una dintre variante, amândouă sunt considerate meritorii. Ca o excepție, putem nota că există un grup de autori de manuale ce problematizează cu adevărat, oferindu-i cititorului posibilitatea de a-și dezvolta propriile păreri. Ca să dăm un exemplu, este singurul manual în care se cere argumentarea opiniei, pornind de la interpretarea lui G. Călinescu dată personajului din romanul lui Rebreanu: „Ion este o brută, șiretenia îi ține loc de inteligență”. În celelalte manuale se insistă pe valoarea iubirii lui Ion pentru pământ, insinuându-se puterea ei cathartică, justificativă.

În majoritatea manualelor, se reproduce confesiunea lui Liviu Rebreanu, care leagă geneza romanului de amintirea țaranului care sărută pământul „ca o ibovnică”. Este foarte interesant faptul că, în timp ce amintirea lui Liviu Rebreanu este neutră, din punctul de vedere al judecății morale care nu se poate deduce nici din gestul real văzut de autor, nici din textul romanului, care beneficiază de un narator obiectiv și impersonal, în schimb manualele sugerează destul de puternic faptul că această iubire față de pământ este meritorie sau, măcar, justificativă, ca o valoare în sine. Tot ca un paradox, ar trebui să arătăm că, pe de altă parte, într-o situație similară, din punctul de vedere al judecății morale, cea a iubirii lui Ghiță pentru avere, manualele își însușesc opțiunea naratorului moralist din nuvela „Moara cu noroc”, considerând în sine această iubire de bani ca fiind un element negativ. După câte se vede, tratarea inegală a aceleiași probleme morale în manuale este influențată, pe de o parte, de perspectiva naratorială și, pe de altă parte, de receptările critice anterioare.

O altă problemă remarcată la manuale și care se dovedește extrem de dificilă, este aceea a contextualizării istorice. Deși au abolit prezentarea istoriografică a câmpului literar, programele cer autorilor de manuale să introducă sumare contextualizări istorice și sociale în prezentarea autorilor sau a textelor. Doar că aceste contextualizări istorice și sociale pot să fie coerente pentru autori, dar mult mai puțin coerente pentru elevi, foarte puține manuale reușind să se descurce în această situație. De foarte multe ori se strecoară conceptualizări care nu au înțeles sau rămân enigmatice pentru adolescenți. Ca să dăm un exemplu, este de discutat dacă la sfârșitul clasei a VIII-a elevii pleacă, după studiul istoriei României, cu un bagaj de cunoștințe suficient de bogat despre evenimentele dintre 1840-1859, care să le permită o corectă conceptualizare istorică a Revoluției pașoptiste. Nici nu suntem siguri că manualele de istorie folosesc acest concept, de *generație pașoptistă*, fiind introdus în manuale înainte de a fi explicat, de a fi pus în contextul lui istoric. De altfel, aceste sechele ale istorismului se agață în manuale, dar rămân și în programe, făcând foarte dificilă înțelegerea fenomenului literar în afara acestor contexte, deși ele nu i se mai cer astăzi elevului. Pentru autorii de manuale, ca și pentru autorii de programe, ele sunt foarte clare, au fost învățate într-o perioadă când istoria

literară era o cerință a programei. Spre a da un exemplu, în programa de clasa a XI-a se vorbește de opera „marilor clasici”, dar se uită faptul că până în clasa a XI-a nu s-a realizat o astfel de periodizare și nici o clarificare a conceptelor operaționale, de aceea pentru mulți elevi rămâne o enigmă de ce romanticul Eminescu este încadrat între marii clasici.

Pentru autorii de manuale și pentru autorii de programe „autorii clasici” este un concept elementar, deja însușit, dar în manualele de la clasa a IX-a până la clasa a XII-a el nu mai este niciodată explicat. În plus, acești mari clasici, după cum știm, erau în număr de cinci: Mihai Eminescu, Ion Creangă, I. L. Caragiale, Titu Maiorescu și Ioan Slavici, care nu mai sunt studiați împreună, nici în manualul de clasa a X-a, nici la clasa a XI-a, fiind tratați în capitole diferite, în așa fel încât ne bazăm pe un fel de cunoaștere, care nu se știe de unde ar putea să îi apară adolescentului, care va reuși să-i lege între ei. Singurele conexiuni temporale între autori sunt cele de ordin biografic, dar ele nu apar în toate manualele. De exemplu, corespondența dintre Titu Maiorescu și Mihai Eminescu stabilește clar o relație de cunoaștere între cei doi autori, sau textul lui I. L. Caragiale în „Nirvana” stabilește iarăși o relație de prietenie și respect între Mihai Eminescu și I. L. Caragiale, dar textul apare într-un singur manual din cele 24.

O altă dificultate este dată de disproporția dimensionării unor subiecte. Aceeași temă poate fi tratată pe spații cu diferențe mari între ele, impunându-se o importanță variabilă în economia volumului, de la un manual la celălalt. Exemplu, Tudor Arghezi este prezentat într-un manual cu un text poetic, iar în alt manual de clasa a XII-a sunt reproduse 12 texte, unele comentate, altele propuse pentru întrebări și exerciții și altele oferite pentru lectura suplimentară anterioară redactării unui eseu.

În principiu, ne-am propus, deci, ca această prezentare să se bazeze pe cunoașterea textelor de manual, urmând ca fiecare afirmație pe care o facem să fie sprijinită de câteva date statistice. Insistăm asupra faptului că nu ne-am propus o prezentare statistică pură, ci o cercetare calitativă, așa cum este ea definită de către David Silverman, susținută și de câteva abordări cantitative.

Prima coordonată a manualelor este raportul pe care acestea îl au cu programele, configurat pe două niveluri: există, pe de o parte, nivelul autorilor canonici, pe care îl vom indica în continuare și, apoi, nivelul celorlalte teme, texte și autori. După cum se precizează în toate programele școlare, „pe parcursul liceului elevii vor studia cel puțin un text aparținând următorilor autori: Mihai Eminescu, Ion Creangă, I. L. Caragiale, Titu Maiorescu, Ioan Slavici, G. Bacovia, Lucian Blaga, Tudor Arghezi, Ion Barbu, Mihail Sadoveanu, Liviu Rebreanu, Camil Petrescu, G. Călinescu, Eugen Lovinescu, Marin Preda, Nichita Stănescu, Marin Sorescu”. Nota respectivă se regăsește în fiecare programă, rămânând la decizia autorilor de manuale să introducă unul sau mai mulți autori canonici în manualul respectiv. Se impun aici următoarele observații: pe de o parte, unii autori de manuale au realizat o anumită continuitate, rămânând coerenți în raport cu propriile construcții, astfel încât pe parcursul celor 4 ani toți scriitorii canonici sunt prezentați prin opere semnificative și, pe de altă parte, alți autori de manuale nu sunt coerenți cu ei înșiși, deși îndeplinesc cerințele programelor privind numărul minim de autori sau de texte propuse spre studiu în fiecare an; la sfârșitul celor patru ani un autor canonic sau o categorie literară sunt studiate incomplet. Pe de altă parte, în situația concretă a școlii, nu este obligatoriu ca profesorul sau elevul să folosească, în toți anii manualele aceluiași grup de autori, scoase de aceeași editură, ceea ce poate să producă uneori serioase distorsiuni în receptarea acestor autori canonici. Niciun autor nu este prezent în fiecare manual, nici nu s-ar putea face lucrul acesta din cauza tematicii diferite de la an la an. Într-o prezentare cantitativă, Eminescu este prezent în 21 de manuale, Caragiale este prezent în 18 din cele 24 cercetate de noi, Blaga în 17, Sorescu în 17, Arghezi în 16, Nichita Stănescu în 16, Mircea Eliade în 16, G. Călinescu în 14, Mircea Cărtărescu în 13, Ion Barbu în 12, Marin Preda în 12, George Bacovia în 11, Ioan Slavici în 10, Ion Vinea în 10,

Ion Pillat în 9 etc. Această distribuție cantitativă nu spune foarte mult, ca rată de distribuție pe verticală, mult mai semnificativă este rata de distribuție pe orizontală. Ca să fim mai expliciti, este foarte important dacă un autor se regăsește la un anumit subiect, la o anumită clasă, la o anumită temă, în toate manualele, astfel încât copilul, indiferent ce manual ar fi ales la școală, să se întâlnească cu autorul respectiv. Spre a da câteva exemple, la clasa a IX-a, din șase manuale studiate, șase îl conțineau pe Mihai Eminescu. Este evident, deci, că, indiferent ce alegere ar face profesorul, copiii se vor întâlni cu texte de Mihai Eminescu.

Tot la clasa a IX-a, din șase manuale studiate de noi, în cinci s-a întâlnit câte un text din I. L. Caragiale, un text din Ioan Slavici, unul din Tudor Arghezi. Mircea Eliade se situa pe aceeași poziție cu Mihai Eminescu, adică apărea în 6 din 6 manuale, în timp ce alți autori, chiar dacă au o prezență bună, în general, se întâlnesc în mai puține manuale. Prezența aceasta bună este dată de prezentarea pe verticală, care lasă foarte multe goluri. Ca să luăm un exemplu, Lucian Blaga se întâlnește în clasa a XII-a în 8 manuale din cele 9 analizate, la fel ca și Marin Sorescu, în timp ce Tudor Arghezi se întâlnește în 7 manuale cercetate. Este evident, deci, că elevii au o șansă mai mare să se întâlnească cu Marin Sorescu și cu Lucian Blaga, decât cu Tudor Arghezi, Ion Barbu, Marin Preda, cu George Bacovia, care au aceeași prezență de 7 din 9. Au, în schimb, o șansă mai mare să se întâlnească cu Ion Vinea sau cu Ion Pillat care se găsesc în 8 din cele 9 manuale studiate, deși nu sunt autori canonici. Însă, din perspectiva elevului, autorii aceștia, deși necanonici, au o prezență cu totul semnificativă în manuale și devin astfel aproape canonici. O altă observație este că rata de distribuție a autorilor este extrem de influențată de versatilitatea lor, deci de posibilitatea de a acoperi cât mai multe subiecte sau teme din programa școlară. Un monoautor, cum ar fi Eugen Lovinescu, are o prezență scăzută în manuale, ca și Titu Maiorescu (la Eugen Lovinescu este chiar mai scăzută), o prezență de 4 manuale din 24, toate cele 4 manuale se regăsesc în clasa a XII-a. Reamintim că aceste 4 manuale vin dintr-un total de 9 manuale analizate pentru clasa a XII-a. Deci, în mai puțin de jumătate din manuale se regăsește Eugen Lovinescu, deoarece exemplifică problema *Mutației valorii estetice* și cele legate de *Raportul dintre cultura românească și cultura europeană*. Un autor care excelează în mai multe domenii, are mai multe șanse de reprezentare. Camil Petrescu, de pildă, se regăsește cu texte de proză, cu texte de teatru și cu un text teoretic. G. Călinescu se poate regăsi cu texte de critică și cu texte proză, Marin Sorescu cu texte de teatru sau texte de lirică. Un monoautor, precum George Bacovia, nu se poate regăsi decât cu texte lirice.

O altă modalitate de a aborda problema legată de textele autorilor canonici ar putea fi reprezentarea temelor, capitolelor și subcapitolelor din manuale sub forma unor titluri de spectacole. De obicei, în sociologie se folosesc noțiunea de „joc” și noțiunea de „jucător” pentru a identifica aceste distribuții sociologice. Mai degrabă decât un joc pe echipe, ni s-a părut mai potrivit să ne imaginăm această distribuție de teme și subiecte ca un spectacol de operă sau de balet, în care autorii sunt cântăreții sau dansatorii care vor să ocupe pozițiile date de rolurile oferite. Poziția autorilor canonici în manual ar semăna, în comparația propusă, cu poziția unor interpreți privilegiați oferită de către producător, dacă identificăm producătorii cu programa școlară. Deci, un producător poate impune: „se poate juca spectacolul respectiv, dar trebuie obligatoriu să îl conțină și pe interpretul X”. Am ales modelul operei, deoarece un autor este precum un cântăreț de operă, nu se poate adapta la toate partiturile, el este fie tenor, fie bas, fie soprană, nu poate să acopere orice rol. Pe de altă parte, ca oricare dintre actori sau interpreți, autorii intră în concurență între ei. Sigur, autorul de manuale, ca un regizor, va încerca să îi distribuie pe toți, însă pozițiile acestora sunt întotdeauna concurențiale: într-o anumită poziție nu poate să fie decât un singur autor. Există multiplicări, de exemplu la roman. În prezentarea de clasa a X-a, când se studiază romanul, se pot alege 3, 5, 8 texte, în așa fel încât să se creeze loc mai multor autori de roman. Însă, această distribuție de dublare a rolului nu poate fi infinită, ea este limitată de dimensiunea manualelor și, până la urmă, de

capacitatea copiilor de a parcurge anumite texte. Lucrul acesta se vede foarte bine la anumite specii sau epoci, în care există o abundență de autori, încât înțelegem dificultatea profesorului de la clasă care se întreabă cum ar putea fi ei parcurși sau în ce modalitate. Este clar că la școală profesorul și copilul nu au cum să-i trateze pe toți ca individualități pentru că ocupă un spațiu și un timp foarte mari.

Reîntorcându-ne la autorii canonici, avem următoarea distribuție de potențial: Mihai Eminescu poate ocupa o poziție legată de poezie, deci de lirică, și de proză, mai specific, nuvela; Ion Creangă poate să ocupe pozițiile legate de proză, mai puțin cea a romanului, (precizăm că niciunul din manuale nu tratează „Amintirile din copilărie” ca fiind un roman, deși aceasta a fost o variantă propusă de critica literară); I. L. Caragiale poate să ocupe pozițiile legate de teatru și de proză, cu excepția romanului. Pe de altă parte, Mihai Eminescu poate acoperi poziția romantică, situație prevăzută în mod special în programă; I. L. Caragiale și Ion Creangă, poziția realistă; Titu Maiorescu nu poate ocupa decât o poziție sau o partitură legată de critica literară; pe Ioan Slavici îl găsim repartizat pentru realism și pentru proză, atât pentru roman, cât și pentru proza de întindere medie; George Bacovia ocupă poziția simbolismului și a liricii; Lucian Blaga poate să ocupe poziția lirică, dar și pe cea a teatrului, a eseului cultural și toate pozițiile legate de modernism; Tudor Arghezi ocupă poziția lirică și cea a prozei; Ion Barbu doar pe cea lirică și a modernismului; Mihail Sadoveanu pe cea a prozei scurte sau de întindere mare, a romanului, și a tradiționalismului; Liviu Rebreanu - romanul și proza scurtă, atât poziția realismului, cât și a tipurilor de roman din perioada interbelică; Camil Petrescu ocupă poziția romanului, a teatrului și tot ce ține de modernism; G. Călinescu se poate distribui în poziția prozei, respectiv a romanului, și a criticii literare, ca și în pozițiile legate de eseul cultural; Eugen Lovinescu doar poziția critică și cea legată de modernism; Marin Preda ocupă doar poziția romanului postbelic; Nichita Stănescu cea a liricii postbelice; Marin Sorescu poziția liricii postbelice și a teatrului. După cum se vede, acești autori intră în concurență unii cu ceilalți. De exemplu, pentru poziția romanului interbelic se „luptă” Mihail Sadoveanu, Liviu Rebreanu, Camil Petrescu, George Călinescu, nemaifiind loc pentru alți autori de romane meritorii, cum ar fi Hortensia Papadat-Bengescu, Mihail Sebastian sau altcineva. În situația aceasta, autorii de manuale vor selecta învingătorii, urmând ca „învinșii” să fie repartizați pe o altă poziție vacantă.

Dacă se urmăresc temele și speciile literare, observăm că pozițiile nu sunt infinite, dimpotrivă, în anumite zone se creează o oarecare „înghesuală” de autori. Această concurență duce, spre exemplu, la situația ca unii autori să fie prezentați preponderent pe o poziție care nu-i reprezintă întru totul; e ca și cum și-ar fi găsit o nișă de interpretare, sau se exclusivează o dimensiune a autorului respectiv în detrimentul altora. De exemplu, Creangă ocupă poziția basmului cult pentru că acolo nu intră în concurență cu niciun autor canonic, în timp ce în celelalte poziții este permanent dislocat de alți autori. În zonele în care există concurența aceasta între autori, este evident că un autor necanonic are foarte puține șanse să mai fie prezentat, dacă o anumită temă, un anumit subiect este deja supraaglomerat de prezenta autorilor canonici. Este ceea ce se întâmplă, de exemplu, cu zona romanului realist, unde deja sunt 3 autori canonici aflați în concurență, Mihail Sadoveanu, Liviu Rebreanu, G. Călinescu, devenind evident că nu mai are loc niciun alt autor în afară de aceștia, pentru perioada interbelică. Pentru intervale anterioare perioadei interbelice pot să existe variante, și ele au și fost exploatate de autorii de manuale. În general, pentru poziția romanului din perioada interbelică avem 4 autori mari, Mihail Sadoveanu, Liviu Rebreanu, Camil Petrescu și G. Călinescu și ceilalți autori își fac loc mai greu. Se vede situația aceasta la Camil Petrescu: din opțiunea autorilor de manuale, a dislocat, practic a anihilat, toate variantele posibile de alți autori de roman psihologic. Aceste opțiuni nu sunt obligatorii pentru autorii de manual, sunt alegeri, le-am spune noi, mai degrabă oportuniste, în sensul că ar putea să prezinte, așa cum unii chiar fac, un autor necanonic pentru o specie, un subiect, însă, asta le-ar îngreuna situația

viitoare, aglomerând conținutul cu un autor pe care programa de bacalaureat nu-l specifică. Într-o situație de genul acesta este economic mai ușor să ocupi direct poziția cu autorul canonic și este varianta pe care o alege majoritatea manualelor.

Tocmai din acest motiv, observăm două fenomene semnificative: pe de o parte trebuie să ne gândim de ce un autor care nu este canonic ocupă o poziție fruntașă, și ne vom ocupa de poziția excepțiilor, încercând să înțelegem cum se construiesc aceste repartiții, iar pe de altă parte, programa însăși poate să insiste pentru o anumită prezență. Este ca și cum, dincolo de regula generală, care este regula oficială, programele ar funcționa și cu un sistem, simbolic vorbind, de favoriți. Continuând analogia cu spectacolul de operă, producătorul poate să aibă niște pretenții de interpreți, care sunt justificate și care sunt oficiale, aceasta ar fi lista autorilor canonici. De exemplu, să vrea ca tenorul X, care este cel mai în formă la ora actuală, să joace în spectacolul lui, dar se poate să existe și un set de valori disimulate, care nu sunt ascunse din moment ce sunt prezente în programa școlară, dar nu sunt declarate ca atare, favorizându-se o anumită interpretare, impunerea unui anumit autor. Această impunere se poate face în mod explicit, direct în programă, dar poate să fie și indirectă, reprezentată aluziv, iar autorii de manuale au tendința să reacționeze foarte bine la aceste apropouri, nu impuneri, ale programei școlare, și vom vedea niște autori care sunt impuși, care ocupă niște poziții fruntașe, fără ca ei să fie autori canonici.

De vreme ce manualele pe care le-am analizat sunt toate câștigătoare ale concursurilor Ministerului, este evident că opțiunea autorilor de manuale a fost una câștigătoare, indiferent dacă aceste opțiuni au fost conștiente ori s-au făcut presiuni asupra lor. În programe, în general, această impunere-aluzie se face sub forma exemplelor. La fiecare capitol, se spune într-o formulă standard „Se pot folosi sau se vor folosi texte din” și urmează o înșiruire care se încheie cu „ș.a.” (și alții), adică ea nu este nici absolută, nici nu este exhaustivă, deși uneori este atât de largă încât ajunge aproape exhaustivă. Dăm un exemplu la întâmplare: la conținutul „Memorii și jurnale” se pot folosi memorii și jurnale scrise de autori precum: Mihail Sebastian, Mircea Eliade, Nicolae Steinhardt, I. D. Sârbu, Ion Ioanid, Radu Petrescu, Alice Voinescu, Jeni Acterian, Monica Lovinescu, Ioana M. Petrescu, Mircea Cărtărescu ș.a. Rareori se întâmplă ca manualele să iasă din aceste liste, poate și pentru că sunt destul de complete, dar ne putem pune întrebarea dacă ieșirea din aceste liste nu ar fi atras penalizarea manualelor și atunci nu o să vedem niciodată manuale care nu respectă aceste liste pentru că nu vor fi niciodată aprobate. Nu toate opțiunile sunt respectate în mod egal, deci la toate exemplele formulate în programe, sunt autori care nu au fost aleși de niciun manual. Deci, posibilitățile programelor de a impune un anumit autor, în afara autorilor canonici, sunt, totuși, relativ limitate. Exemplificăm cu o modalitate de insistență, care ni s-a părut cea mai stranie din programe, pentru a observa efectul ei în manuale: George Bacovia este autor canonic, deci prezența lui în manuale ar trebui să fie obligatorie. Se bucură, în schimb, de un regim cu totul privilegiat: el este prezent în 2 programe, în cea de clasa a XI-a și în cea de clasa a XII-a, o dată restrictiv și o dată obligatoriu, respectiv, în clasa a XI-a, când se studiază curentul simbolism se precizează explicit că toate textele nu vor cuprinde și texte de George Bacovia, deoarece complexitatea acestui autor impune ca acesta să fie studiat în clasa a XII-a. Ni s-a părut foarte stranie această sintagmă, despre complexitatea operei, deoarece ea nu a fost luată în calcul la niciun autor, deși, începând din clasa a IX-a, se întâlnesc texte de Tudor Arghezi, de Nichita Stănescu, de Mircea Eliade, de Mihai Eminescu și autorii respectivi nu sunt considerați atât de complecși încât să nu poată fi studiați în clasa respectivă, indiferent de valoarea pe care o are, să spunem, opera. Explicația de „complexitate a operei” nu se mai întâlnește, după cum am spus, pentru niciun alt autor și este cu atât mai stranie.

În programa de clasa a XII-a se regăsește numele lui George Bacovia în specificația în care sunt indicați poezii modernști care vor trebui studiați prin cele 4 texte propuse cantitativ spre analiză. Aceștia sunt: Tudor Arghezi, Lucian Blaga, Ion Barbu și George Bacovia. Deci

la această situație de insistență, manualele răspund printr-o prezență excesivă a lui George Bacovia, prezență diminuată, într-un fel, de resursele autorului care nu poate fi abordat decât cu texte lirice. În manuale prezența lui este în 11 din 24 de manuale, însă, în același timp, acolo unde există, este o prezență permanent supradimensionată. E ca și cum autorii ar fi încercat să răspundă la această cerere indirectă a „complexității operei” printr-o exagerare a spațiului acordat. George Bacovia se regăsește într-un manual de clasa a X-a (deci 1 din 6), într-un manual de clasa a IX-a (1 din 6), 2 de clasa a X-a (2 din 10), cu un text în manualul de clasa a XI-a și cu 7 prezențe într-un manual de clasa a IX-a. Dar sunt oferite spre studiu sau spre lectură 42 de texte. Aceste 42 de texte, dacă ținem cont de dimensiunea operei bacoviene, reprezintă o cantitate pe care o putem numi, cu siguranță, semnificativă, ceea ce îi oferă lui Bacovia cea mai bună distribuție dintre toți autorii prezenți în raportul dintre numărul de texte și numărul de manuale în care este prezentat, adică o rată de 3,81. Este procentul cel mai bun dintre toți autorii (următorul procent este cel al lui Lucian Blaga, cu 3,3, iar al treilea prezent este Tudor Arghezi cu 2,75. La toți ceilalți autori acest raport este mai scăzut). Cele 42 de texte sunt repartizate începând de la 5 prezențe, numărul maxim de poezii prezente într-un manual, de titluri diferite, până la 1 pe 23 de titluri. Această prezență ne apare ca fiind excesivă și dacă o raportăm la dimensiunea operei bacoviene, cu atât mai mult cu cât situația este exact inversă în cazul lui Tudor Arghezi, sau al unor autori care au excelat în mai multe domenii.

În sistemul românesc de învățământ, la nivelul ciclului liceal, literatura s-a studiat după modelul francez, până la Revoluție, dar ultimele modificări ale programei au vizat simplificarea conținutului și o ușoară echilibrare între limbă și literatură. Rezultatele de la bacalaureat din ultimii ani, coroborate cu diverse statistici privind lectura tinerilor din țara noastră ne îndreptățesc să considerăm că există o slabă preocupare de a pune în concordanță valorile cărora li se acordă calitatea de a fi universale cu valorile elevului din prezent. Principiul mutației valorilor estetice nu se respectă, deși Eugen Lovinescu se studiază ca autor canonic, manualele fiind, mai degrabă, statice, presupun existența unei „estetici” imuabile și ne putem întreba în ce măsură elevul își formează aceste valori estetice, când i se propun texte din epoci diferite, fără a se clarifica problema gustului, a evoluției literaturii.

Note și bibliografie:

1. Costache, Adrian; Ioniță, Florin; Lascăr, M.N.; Săvoiu, Adrian. *Manual de limba și literatura română, clasa a IX-a* București: Art, 2004, 208 p.

2. Costache, Adrian; Ioniță, Florin; Lascăr, M.N.; Săvoiu, Adrian. *Manual de limba și literatura română, clasa a XI-a*. București: Art, 2007, 264 p.

3. Crișan, Alexandru; Papadima, Liviu; Pârvulescu, Ioana; Sânmihăian, Florentina; Zafiu, Rodica. *Manual de limba și literatura română, clasa a IX-a*. București: Humanitas, 2008, 216 p.

4. Crișan, Alexandru; Papadima, Liviu; Pârvulescu, Ioana; Sânmihăian, Florentina; Zafiu, Rodica. *Manual de limba și literatura română, clasa a XII-a*. București: Humanitas Educațional, 2007, 248 p.

5. Dobra, Sofia; Halasz, Monica; Kudor, Doina; Medeșan, Luminița. *Manual de limba și literatura română, clasa a XII-a*, București: Corint, 2007, 216 p.

6. Dobra, Sofia; Halayzi, Monica; Kudor, Dorina; Medeșan, Luminița. *Manual de limba și literatura română, clasa a XI-a*. București: Corint, 2008, 216 p.

7. Doina, Ruști. *Manual de limba și literatura română, clasa a X-a*. București: Niculescu, 2007, 216 p.

8. Dună, Ion; Dună, Raluca. *Manual de limba și literatura română, clasa a IX-a*. București: Editura Didactică și Pedagogică, 2004, 288 p.

9. **Iancu, Marin; Bălu, Ion.** *Manual de limba și literatura română, clasa a XI-a.* București: Corint, 2006, 216 p.
10. **Iancu, Marin; Bălu, Ion; Lăzărescu, Rodica.** *Manual de limba și literatura română, clasa a X-a.* București: Corint, 2005, 216 p.
11. **Iancu, Marin; Lăzărescu, Rodica.** *Manual de limba și literatura română, clasa a IX-a.* București: Corint, 2004, 288 p.
12. **Iancu, Marin; Popa, Alis.** *Manual de limba și literatura română, clasa a XII-a.* București: Corint, 2007, 216 p.
13. **Lișman, Victor.** *Manual de limba și literatura română, clasa a XII-a.* București: All, 2007, 248 p.
14. **Martin, Mircea (coordonator); Lăsoni Roșca, Elisabeta; Rădulescu, Carmen Ligia; Zane, Rodica.** *Manual de limba și literatura română, clasa a XI-a.* București: Grupul Editorial Art, 2006, 272 p.
15. **Martin, Mircea (coordonator); Lăsoni Roșca, Elisabeta; Rădulescu, Carmen Ligia; Zane, Rodica.** *Manual de limba și literatura română, clasa a XII-a.* București: Grupul Editorial Art, 2007, 231 p.
16. **Negrici, Eugen (coordonator); Soviany, Octavian; Boltașu, Dorica; Gramnea, Mimi; Chemencedji, Ana-Maria; Colțea, Mioara.** *Manual de limba și literatura română, clasa a XII-a.* București: Niculescu, 2007, 216 p.
17. **Niculescu, Zenovia.** *Cultura în algoritmul tranziției.* București: Casa Editorială Odeon, 1995, 200 p.
18. **Ruști, Doina.** *Manual de limba și literatura română, clasa a IX-a.* București: Editura Niculescu, 2004
19. **Ruști, Doina.** *Manual de limba și literatura română, clasa a XII-a.* București: Paralela 45, 2007, 288 p.
20. **Silverman, David.** *Interpretarea datelor calitative. Metode de analiză a comunicării, textului și interacțiunii.* Iași: Polirom, 2004, 352p.
21. **Simion, Eugen (coordonator); Rogalski, Florina; Cristea-Enache, Daniel; Mazilu, Dan Horia.** *Manual de limba și literatura română, clasa a XI-a.* București: Corint, 2006, 256 p.
22. **Simion, Eugen (coordonator); Rogalski, Florina; Cristea-Enache, Daniel.** *Manual de limba și literatura română, clasa a XII-a.* București: Corint, 2007, 256 p.
23. **Simion, Eugen; Rogalski, Florina; Cristea-Enache, Daniel; Grigor, Andrei.** *Manual de limba și literatura română, clasa a IX-a.* București: Corint, 2008, 216 p.